

Arbeidsongeschiktheid: volume en arbeidsmarkt

Enkele weken geleden bespraken wij in *ESB* de oorzaken van het groeiende aantal arbeidsongeschikten¹. Op basis van een analyse in het *Sociaal en Cultureel Rapport 1990* concludeerden we dat het arbeidsongeschiktheidsvolume de laatste twintig jaar toenam door de groei van het aantal verzekerden, een ruime opvatting van ziekte en arbeidsongeschiktheid, de toenemende psychische belasting van werkenden en de kwetsbare positie van gehandicapten op de arbeidsmarkt.

In dit artikel gaan wij nader in op de laatste factor: de betekenis van de situatie op de arbeidsmarkt voor het volume van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) en de Algemene arbeidsongeschiktheidswet (AAW). Het is aannemelijk dat de ontwikkeling van de werkgelegenheid sinds 1970 op twee manieren van invloed is geweest op het aantal arbeidsongeschikten. Allereerst lijkt het plausibel dat de toestroom naar de regelingen door de economische neergang werd bevorderd. Het was voor werkgevers en werknemers in de jaren zeventig en tachtig aantrekkelijk eerst het minder fitte deel van het arbeidsleger te doen uitstromen. Door deze mensen gebruik te laten maken van de relatief gunstige collectieve verzekeringen voor arbeidsongeschiktheid kon men de uitstoot op medische gronden legitimeren en sociale spanningen vermijden. In de tweede plaats kan men veronderstellen dat het voor gehandicapten steeds moeilijker werd aan de slag te komen, aangezien werkgevers in de ruime arbeidsmarkt van de laatste decennia voldoende keus hadden uit niet-gehandicapte, jonge, geschoolde werkzoekenden.

Dat er een verband bestaat tussen de situatie op de arbeidsmarkt en het gebruik van de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen werd in een aantal studies reeds aannemelijk gemaakt². Zo gaven Van den Bosch en Petersen in hun dissertatie een schatting van de arbeidsmarktcomponent in de WAO. Op grond van verschillen in de invalideringsfrequenties van WAO- en ABP-verzekerden kwamen zij voor 1979 uit op ongeveer 190.000 mensjaren, ofwel ruim 40% van het toenmalige bestand. Twee onderzoekers van het Centraal Planbureau gaven een veel lagere schatting: volgens Roodenburg en Wong Meeuw Hing be-

droeg de arbeidsmarktcomponent van het WAO-bestand in 1981 19%.

De genoemde onderzoeken zijn inmiddels wat ouder, en de sterke toename van de werkloosheid aan het begin van de jaren tachtig is hierdoor niet of slechts ten dele in de berekeningen verwerkt. Ook was de ontwikkeling van het WAO-volume doorgaans gekozen als het te verklaren kenmerk, waardoor men voorbijging aan de invoering van de AAW. Ten slotte beperkten de studies zich veelal tot de arbeidsongeschiktheidsinstroom en de bestandsmutaties. De invloed van de arbeidsmarkt op de uitstroomcijfers van de arbeidsongeschiktheidsregelingen kwam niet of nauwelijks aan de orde.

Om deze redenen hebben wij een actuele schatting gemaakt van de arbeidsmarktcomponent in de AAW en WAO. Onze hypothese is daarbij als volgt gespecificeerd:

- de instroom van WAO/AAW heeft een positieve relatie met de werkloosheidsontwikkeling. Een toenemende werkloosheid leidt ertoe dat meer gehandicapten een beroep doen op de arbeidsongeschiktheidsregelingen;
- de uitstroom van WAO/AAW heeft een negatieve relatie met de werkloosheidsontwikkeling. Een groeiende werkloosheid leidt ertoe dat minder arbeidsongeschikten op de arbeidsmarkt worden geplaatst.

Om de deelhypothesen te toetsen hebben wij over de periode 1969-1988 een tijdreeks/crossectie-analyse verricht op de werkloosheids-, instroom- en uitstroomgegevens van de 26 bedrijfsverenigingen. Het 'poolen' van tijdreeks- en dwarsdoorsnedegegevens heeft als voordeel dat het aantal waarnemingen aanzienlijk wordt vergroot³.

Bij de instroom vormt de instroomquote (Iq) de te verklaren variabele. Deze is per bedrijfsvereniging gedefinieerd als het aantal toekenningen voor WAO en AAW in een bepaald jaar, gedeeld door het aantal verzekerden in het voorafgaande jaar.

De eerste onafhankelijke variabele is het werkloosheidspercentage (W) in jaar t-1, op te vatten als het aantal WW-ontvangers bij een bedrijfsvereniging, gedeeld door de WW-verzekerden. De vertraging van een jaar is ingevoerd in

verband met de wachttijd van 52 weken in de arbeidsongeschiktheidsregelingen (de Ziektewet-periode). Een logaritmische transformatie van deze variabele bleek zinvol, omdat mutaties in de werkloosheid niet evenredig doorwerken in de instroom van de arbeidsongeschiktheidsregelingen.

Als tweede onafhankelijke is het ziektepercentage (Z) opgevoerd: het aantal verzuimde dagen, gedeeld door de verzekerde dagen van de Ziektewet. Deze variabele geeft de niveau- en trendverschillen in het risico op invalidering bij de bedrijfsverenigingen aan. Voorts is een trendvariabele (Tr) opgenomen, die corrigeert voor de trendmatige daling van de instroomquote na 1976⁴. Ten slotte zijn voor de bedrijfsverenigingen afzonderlijke dummy-variabelen (Bv) opgenomen. Deze geven de structurele niveauverschillen in de arbeidsongeschiktheidsinstroom bij de bedrijfsverenigingen weer, voor zover die niet kunnen worden herleid tot ontwikkelingen in het werkloosheidspercentage en het ziekteverzuim.

Met deze variabelen is het volgende schattingresultaat verkregen:

$$Iq_t = 0,15 \ln(W_{t-1}) + 0,17(Z_t) - 1,94(Tr_t) + d(Bv_t) \quad [1]$$

$$Iq_t = 0,12 \ln(W_{t-1}) + 0,70(Z_t) - 0,07(Tr_t) + d(Bv_t) \quad [2]$$

(4,4)   (21,1)   (-6,3)

t-waarden tussen haakjes, df = 434, F = 19,86 en adj. R² = 0,50.

Vergelijking [1] laat de ongestandaardiseerde oplossing zien. Het eerste deel van de arbeidsmarkthypothese wordt bevestigd. Na controle voor de effecten van het ziekteverzuim, de trendvariabele

1. J.C. Vrooman en A.A.M. de Kemp, Trends tot arbeidsongeschiktheid, *ESB*, 5 september 1990, biz. 808-812.

2. Onder meer N. H. Douben en M. Herweijer, *Arbeidsmarkt, werkloosheid en arbeidsongeschiktheid*, Maandschrift Economie, jg. 43, 1979, blz. 309-320; F.A.J. van den Bosch en C. Petersen, *Aspecten van ziekte en arbeidsongeschiktheid in het stelsel van sociale zekerheid*, Kluwer, Deventer, 1983; H.J. Roodenburg en W.J.M.L. Wong Meeuw Hing, *De arbeidsmarktcomponent in de WAO*, Centraal Planbureau, Den Haag, 1985.

3. De gebruikte analysetechniek wordt beschreven door L.W. Sayers, *Pooled time series analysis*, Sage Publications, Beverly Hills, 1989. Er is gecorrigeerd voor extreme waarnemingen, heteroscedasticiteit en autocorrelatie.

4. De variabele is tot 1976 op 0 gesteld, en neemt daarna jaarlijks met 0,01 toe. Dit zorgt voor een globale modellering van de trendontwikkeling, die verband kan houden met de introductie van VUT- en verlengde werkloosheidsregelingen als alternatief voor WAO/AAW, en met een mogelijk opschoningseffect: een ongunstige werkloosheidsontwikkeling kan ertoe leiden dat personen met arbeidsongeschiktheidsverschijnselen het eerst afvloeiën, waardoor het invalideringsrisico van de overgebleven verzekerden afneemt.

Tabel. De arbeidsmarktcomponent in de WAO/ AAW, 1970 - 1988

	Instroom door situatie arbeidsmarkt (%)	Niet uitgestroomd door situatie arbeidsmarkt (%)	Bestandsomvang ^a (x1.000)	Waarvan door situatie arbeidsmarkt (x1.000)	Totale arbeidsmarktcomponent (%)
1970	5	2	215	3	1
1973	8	5	285	15	5
1976	5	7	470	32	7
1979	7	5	595	50	8
1982	11	14	674	75	11
1985	11	9	711	99	14
1988 ^b	8	7	756	105	14
Gem.	7	7			

a) Exclusief ABP-verzekerden.
b) Raming voor in- en uitstroom.

en de structurele verschillen tussen de bedrijfsverenigingen, leidt een hoger werkloosheidspercentage inderdaad tot een hogere instroomquote.

In vergelijking [2] zijn de variabelen gestandaardiseerd, waardoor het relatieve belang van de variabelen kan worden vastgesteld. Hoewel het effect van de werkloosheidsvariabele (0,12) wel significant is, blijkt het verband tussen het ziekteverzuim en de ontwikkeling van de instroom veel sterker (0,70). De trendvariabele brengt een lichte correctie in de verwachte richting teweeg. Te zamen verklaren de onafhankelijke 50% van de variantie in de instroom van de arbeidsongeschiktheidsregelingen.

Bij de uitstroom vormt de uitstroomquote (Uq) het te verklaren kenmerk: het aantal beëindigingen WAO/AAW-gedeeld door het totaal aantal arbeidsongeschikten in het voorafgaande jaar.

Ook hier is het werkloosheidspercentage (W) de eerste onafhankelijke variabele, ditmaal zonder logaritmische transformatie en vertraging. Het ziekteverzuim is niet als verklarende factor opgevoerd, omdat het ziekterisico van werkenden weinig zegt over de reïntegratiekansen van arbeidsongeschikten. De trendvariabele (Tr) en de dummyvariabelen voor de bedrijfsverenigingen (Bv) zijn wel in de vergelijking opgenomen. Verder is een correctie aangebracht voor een invoeringseffect (Ie) van de WAO. In de eerste jaren na invoering was het aantal beëindigingen vrij constant, terwijl het arbeidsongeschiktheidsbestand gestaag toenam, zodat tussen 1970 en 1972 sprake was van sterk dalende uitstroomquotes.⁵

De analyse levert de volgende uitkomsten op:

$$U_{qt} = -0,25 (W_t) - 41,7(Tr_t) + 0,16(Ie_t) + d(Bv_t) \quad [3]$$

$$U_{qt} = -0,10 (W_t) - 0,34(Tr_t) + 0,06(Ie_t) + d(Bv_t) \quad [4]$$

(-4,7)   (-22,2)   (4,4)

t-waarden tussen haakjes, df = 385, F=17,06 en adj. R² = 0,49.

Ook het tweede deel van de hypothese wordt ondersteund. Uit de ongestandaardiseerde effecten in vergelijking [3] blijkt, dat een stijging van het werkloosheidspercentage met één procentpunt leidt tot een daling van een kwart procentpunt in de uitstroomquote. Vergelijking [4] laat zien dat het werkloosheidseffect (-0,10), hoewel het significant is, minder verklarende kracht heeft dan de trendmatige daling van de instroom op grond van andere factoren (-0,34). Alle onafhankelijke variabelen te zamen verklaren 49% in de variantie van de uitstroomquote.

Op basis van de regressiegewichten kan voor de verschillende bedrijfsverenigingen worden geschat hoeveel personen ieder jaar door de situatie op de arbeidsmarkt gebruik gingen maken van WAO/AAW, c.q. niet uit de regelingen konden treden. Uit de tabel blijkt dat bij uitschakeling van de arbeidsmarktfactor de instroom in de periode 1970-1988 gemiddeld 7% lager, en de uitstroom 7% hoger zou zijn uitgevallen.

In verband met dubbeltellingen kan de arbeidsmarktcomponent van het gehele bestand hier niet rechtstreeks uit worden afgeleid: de uitstroom en de niet-gerealiseerde uitstroom moeten eerst worden gecorrigeerd voor de arbeidsmarktcomponent die reeds in het bestand aanwezig was⁶. Het gecumuleerde arbeidsmarkteffect van de periode 1970-1988 kan dan worden geraamd op ongeveer 105.000 personen: indien de werkloosheidsontwikkeling in de achterliggende decennia het arbeidsongeschiktheidsvolume niet zou hebben beïnvloed, zou het WAO/AAW-bestand door de lagere instroom en hogere uitstroom in 1988 ongeveer 14% minder personen hebben omvat. Dit voert tot de volgende conclusies:

- het arbeidsongeschiktheidsvolume is de laatste twintig jaar door de situatie op arbeidsmarkt gestuurd. Er is sprake van een statistisch significant verband tussen de werkloosheidsontwikkeling en de in- en uit-

stroom van de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen;

- de totale arbeidsmarktcomponent (14%) is zeker niet verwaarloosbaar, maar toch minder omvangrijk dan door eerdere auteurs werd gesuggereerd. Naast verschillen in de methode van analyse en het aggregatieniveau van de gegevens kunnen hiervoor twee oorzaken worden aangevoerd. In de eerste plaats maakt de langere waarnemingsperiode onze resultaten minder gevoelig voor incidentele fluctuaties. Daarnaast zorgt het mee-analyseren van de AAW-populatie er voor, dat de totale arbeidsmarktcomponent wat lager uitvalt: arbeidsmarktfactoren wegen bij vroeggehandicapten, studerende en zelfstandigen waarschijnlijk wat minder zwaar dan bij de doorsnee WAO-verzekerde werknemer;
- hoewel de situatie op de arbeidsmarkt wel degelijk van belang is geweest, was het de afgelopen twintig jaar niet de enige, of zelfs maar de voornaamste determinant van het groeiende arbeidsongeschiktheidsvolume. Uit ons vorige artikel bleek dat de groei van de verzekerdenkring, de ruime visie op ziekte en arbeidsongeschiktheid, en de toenemende psychische belasting hun invloed evenzeer deden gelden. Wij wijzen er dan ook nogmaals op, dat het volumeprobleem niet uitsluitend via de arbeidsmarkt - bij voorbeeld door werkgevers financieel te stimuleren - kan worden opgelost. De ombuiging van het arbeidsongeschiktheidsvolume vergt een breder beleid, waarbij ook rekening wordt gehouden met sociaal-demografische factoren, de afbakening van het criterium voor arbeidsongeschiktheid en de noodzaak tot psychische preventie.

J.C. Vrooman
A.A.M. de Kemp

5. De variabele heeft in de jaren 1970-1972 als waarden 3, 2, 1 en is voor de overige jaren op 0 gesteld.

6. Het aantal arbeidsongeschikten dat in een gegeven jaar op grond van arbeidsmarktfactoren in het WAO/AAW-bestand is opgenomen wordt dan als volgt berekend:

$$(A_{t-1} \cdot n_{t-1}) + I_{at} - (A_{t-1} \cdot U_t) + ((1-A_{t-1}) \cdot Nu_t)$$

waarin:
A_{t-1} = de arbeidsmarktcomponent in jaar t-1;
n_{t-1} = het bestand in jaar t-1; I_{at} = de instroom in jaar t op grond van arbeidsmarktfactoren;
U_t = de totale uitstroom in jaar t; Nu_t = het aantal arbeidsongeschikten dat op grond van arbeidsmarktfactoren niet uitstroomt.